

Ranokršćanski kompleks u Otinovcima na Kupreškoj visoravni

Rezultati revizijskih istraživanja 1999. godine

Ljubomir GUDELJ, viši kustos
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000 Split, S. Gunjače b.b.

Izjušećuje se o istraživanjima provedenim 1999. godine u kupreškom selu Otinovcima. Na položaju porušene župne crkve Sv. Ive iznova su otkriveni ostaci ranokršćanskog sakralnog kompleksa, bazilike s predvorjem, pratećim prostorijama među kojima je i baptisterij s krsnim zdencom te više kasnoantičkih zidanih grobnica. Istraživanjima je znatno izmijenjena dosadašnja slika o ovom lokalitetu.

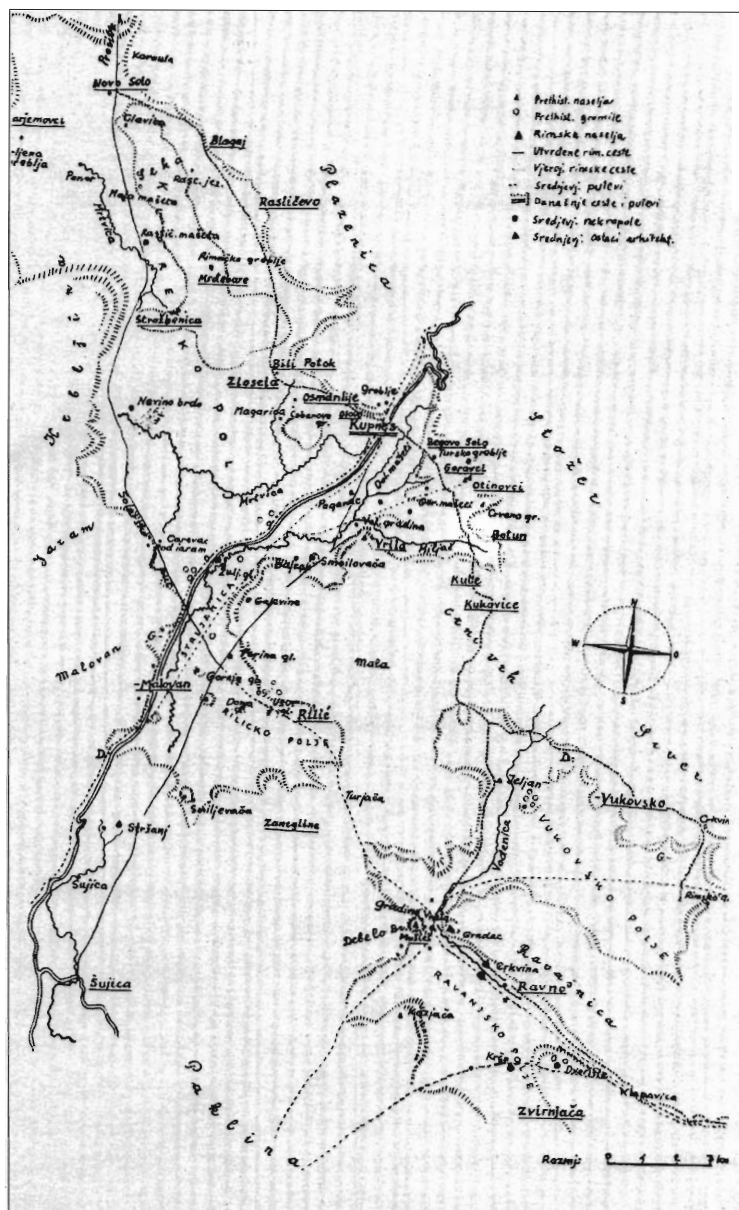

Kupreška visoravan, zaokružena zemljopisna regija na razmeđu srednje i jugozapadne Bosne, obuhvaća 130 km² površine s četrdesetak naselja raspoređenih uz rubove Kupreškog, Vukovskog i Ravanjskog polja. Na nadmorskoj visini od 1120 do 1250 metara, polja su okružena planinama visokim između 1350 i 1830 metara, izložena oštroj planinskoj klimi s prosječnom godišnjom temperaturom od 5,7°C, vjetrovima i obilju snježnih padalina, prekrivena livadama, dok su okolne padine obrasle gustim šumama. Kako bi u nadomjestili nemogućnost uzgoja voćarskih i skromne prinose od rijetkih ratarskih kultura, žitelji "bosanskog Sibira", oduvijek su se bavili stočarstvom i drvoprerađivačkim zanimanjima. Odnedavno, a zbog ljepota nedirnete prirodne, ovaj kraj je postao turističkim odredištem skijaša, planinara i izletnika, među kojima i mnogih vlasnika vikend kuća.

Neravna površina 93 km² prostranog Kupreškog polja, izgrađena je vrtačama, uvalama i valovitim nabrežinama što razdvajaju tri hidrografski zasebne kotline, sjeverniju Bajramovačku, Mrtvičku u sredini i Milačku s Rilić poljem na jugu. Od sjevera i sjeveroistoka zaklanja ih razvodno gorje jadranskog i crnomorskog sliva, odakle istječu ponorice Mrtvaja, Mrtvica i Milač (M. DŽAJA - K. DRAGANOVIĆ, 1994).

Surove klimatske prilike nisu bile zapreka stalnoj nazočnosti ljudi, o čemu svjedoče materijalni ostaci prošlih vremena registrirani na različitim položajima diljem Visoravni. Među njima brojnošću prednjače prapovijesni objekti, gradine, kameni i zemljani

Arheološka karta kupreške visoravni,
preuzeto iz Š. Bešlić, 1954.

tumuli, te pedesetak skupina s preko tisuću stećaka (ARHEOLOŠKI LEKSIKON BiH, 1998, mapa IV).

Najznamenitiji arheološki nalaz potječe iz zemljanog tumula smještenog na predjelu Pustopolje, nadomak Gornjeg Malovana. U njegovoj jezgri, istraženoj 1983. godine, otkriven je grob načinjen od dijelova drvenih saonica, s odlično sačuvanim tijelom pokojnika položenog u zgrčenom položaju, a omotanog tkaninom (A. BENAC, 1986, 53).

Otinovci su smješteni podno planine Stožera (1758 m), uz sjeverni rub Kupreškog polja, a oko 3,5 kilometara istočno od Kupreških vrata. Jedan od pitomijih položaja kraja, skriven je u osunčanom zakutku Mlačke kotline, sa strana zaštićenom planinskim pristrancima između kojih istječe Otinovački potok, desna pritoka ponornice Mlača. Osim ranokršćanskih ostataka, zbog kojih je uvršteno u arheološku literaturu, na području današnjeg sela regi-

Otinovci, pogled s juga

strirano je pet arheoloških lokaliteta, dva prapovijesna zemljana tumula i tri kasnosrednjovjekovna groblja, obilježena stećcima. Kao što je čest običaj, tako su i na položajima Gornja mašeta i Crveno Greblje, kasnosrednjovjekovna groblja nastala nad tumulima, dok se skupina stećaka (12 ploča i tri kamena sanduka) nalazi u polju, oko 500 metara južno od lokaliteta Gornja mašeta (Š. BEŠLAGIĆ, 1954, 124-125).

Nedavna ratna razaranja potakla su revizijska iskapanja lokaliteta, otkrivenog 1887. godine, kada je, nakon dojave i uz pomoć mještana, otinovački župnik fra Vladimir Dolić, otkopao ruševine starijih građevina na istaknutom proplanku iznad sela (V. DOLIĆ, 1888a 10-12; ISTI, 1888b, 14). Prepoznavši ostatke ranokršćanske bazilike i kasnosrednjovjekovne crkve odlučio je podići novo svetište na oranicama Lanišća, položaju koji od tada nazivaju i Crkvinom. Premda kratka i manjkava, njegova izvješća postala su osnovom za različita tumačenja i pokušaje rekonstrukcija tlocrta objekata, objavljenih u više stručnih publikacija (K. PATSCH, 1895, 286-291; ISTI, 1897, 221-225; Đ. BASLER, 69, T. 26, abb. 75; P. CHEVALIER, 1992, T. 1, 362-363, T. 2, pl. LVI). Temeljem Dolićevih zaključaka privremeno su bile okončane rasprave o ubikaciji srednjovjekovnog naselja Vriila (*Verlau, Varlau*), "ničije biskupije" gdje su sredinom 1447. godine bosanski kralj Stjepan Tomaš i žena mu kraljica Katarina Kosača podigli crkvu-zadužbinu posvećenu Svetome Trojstvu.

Kamena spolija tri djelomice sačuvana natpisa i ulomci kamenih urni pronađeni u prigodi prvih iskapanja, ukazivala su na blizinu antičkog naselja. Njegovo postojanje do danas nije potvrđeno.

novim konkretnim nalazima, kao ni veza ovog položaja s više onodobnih prometnica pruženih preko Visoravni. Postoje tek naznake kako je rimski put od Šuice preko Stržnja i Malovana prema Pogancu i Kupresu, imao odvojak u pravcu Otinovaca od podnožja Velike Gradine nad južnijim selom Vrilima. Nije definirana ni trasa antičke prometnice koja je Visoravan spajala s bugojanskom kotlinom. Ta je nedvojbeno prolazila preko Kupreških vrata gdje su 1892. godine otkriveni, a potom i uništeni ostaci antičke zgrade (P. BALLIF, 1893, 22; Đ. BASLER, 1953, 333-343).

Prvim iskapanjima, pripremanjem terena uoči podizanja crkve Svetog Ive, kao i nizom kasnijih intervencija, arheološki nalazi su osiromašeni u odnosu na zatečene potkraj devetnaestog stoljeća. Poremećena je stratigrafija kulturno-povijesnih slojeva i izmijenjena konfiguracija kose, osobito zapadno i južno izvan gabarita ranokršćanskih objekata, gdje je u međuvremenu probijen seoski put.

Već je prvi istraživač primijetio da pragovi i dovratnici stare građevine nisu vađeni u blizini, a prema finoći njihove izrade i arhitektonici hrama, zaključuje kako je sve to *bogata i darežljiva ruka sazidala* (V. DOLIĆ, 1888a, 10-12). Na laporastim padinama Stožera nema kvalitetnog građevnog kamena, koji je već u kasnoj antici dovožen iz udaljenijih položaja. Isti je ponovo upotrijebljen za gradnju crkve Svetog Ive, a osim urušenog, čini se, tada je prikupljan i namjernim rušenjem starijih zidova. Usprkos skromnom broju pokretnih nalaza, otkriveno stanje potvrđuje dio navoda prvog istraživača, ali i bitno mijenja ranije prihvaćenu sliku o prošlosti lokaliteta.

Župnu crkvu Svetog Ive minirale su srpske postrojbe za rata u Bosni 1994. godine. Poslije oslobođenja kupreškog kraja, ruševine su raščišćene bagerom, a uoči planirane izgradnje nove crkve, pristupilo se arheološkim iskapanjima s ciljem otkrivanja ostataka starijih objekata. Bez značajnih rezultata, teren su sondirali studenti iz Italije i Belgije. Iskapajući tijekom ljeta 1998. godine, unutar zidova i uz temelje, nesmotreno su oštetili još sačuvane ostatke žbukanih podnica ranokršćanskih prostorija.

Nakon prethodnog pregleda terena i dogovora sa župnikom Otinovaca don Dominikom Stojanovićem, revizijska iskapanja provela je ekipa Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita. Od 21. srpnja do 20. rujna 1999. godine uklonjeno je više od 600 m³ zemlje s 500 m² istražene površine. Iskapanjem do zdravice unutar, sjeverno i istočno izvan gabarita objekata, definiran je rub arheološkog lokaliteta, ali ne i zapadno niti prema južnijim oranicama koje, prema pričama mještana, također skrivaju ostatke prošlosti, što ovom prigodom nismo uspjeli provjeriti. Nakon dokumentiranja stanja seoski put je obnovljen, a konzervirani i djelomice rekonstruirani ostaci građevina, uređeni kao arheološki park na otvorenom.

Suradnju Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika sa župnikom Otinovaca, potakao je Zdeslav Bošković, predsjednik udruge *Tvrđava Čačvina*. Uz autora ovog teksta, koji je rukovodio istraživanjima, na terenu su radili crtačice-dokumentaristice Maja Fabjanac, Nada Šimundić-Bendić i fotograf Zoran Alajbeg iz MHAS-a te samo dva stalno angažirana radnika. Opsežan posao je dovršen zahvaljujući povremenoj pomoći građevinskih strojeva i kamiona, kao i dobrovoljnom radu više mještana Otinovaca.

Arhitektura

Ranokršćanski kompleks, bazilika s predvorjem-narteksom i prateće prostorije prizidane duž njihove južne fasade, zauzimao je približno 330 m² površine. Po uzdužnoj osi orijentiran je u pravcu sjeverozapad - jugoistok. Prilagodeno strmini položaja, podovi južnih prostorija su za 1,50-1,60 m sniženi u odnosu na one bazilike i njenog predvorja. Radi svladavanja spomenute visinske razlike i neophodne izravne komunikacije između njih, morala su postojati neka vrata s pristupnim stubištem, kojih položaj, međutim, prema zatečenim ostacima nije bilo moguće odrediti. Slične, a znatno manje visinske razlike među podovima pojedinih prostori-

Pogled na lokalitet s istoka

Pogled na lokalitet sa sjeverozapada

ja, zamijećene su na ranokršćanskim lokalitetima u Cimu kod Mostara (T. ANDELIĆ, 1976, 184), te Zenici-Bilimišću (Đ. BASLER, 1986, sl. 33).

Temelji zidova građeni su lomljenim, površno obrađenim kamenom i krupnim oblucima prikupljenim u koritima okolnih potoka; povezani su obilnim količinama maltera načinjenog miješanjem kreča i sitnog pijeska iskapanog u blizini. Na lokalitetu nisu pronađeni pravilno oblikovani blokovi, pragovi otvora, ni elementi arhitektonskih dekoracija, pa stoga valja pretpostaviti da je i razoreno nadzemno nadgrađe bilo oblikovano rustičnim načinom, tzv. *opus incertum*. Teško je procijeniti u kojoj mjeri su graditelji težili pravilnom slaganju kamenih blokova, njihovom vodoravnom uslojavanju, povezivanju po širini i dubini, o čemu je zavisila stabilnost objekata. Na podnožjima djelomice sačuvanih zidova vidi se tek kako su široke sljubnice između blokova zamazivane malterom prije ožbukavanja njihovih fasada, načinom koji su voema često primjenjivali kasnoantički graditelji (I. BOJANOVSKI, 1980, 62).

Izostanak tegula i veće naslage pepela u ruševnim ostacima crkve mogli bi ukazivati na izvorno drvene pokrove prostorija kakvi su pretpostavljeni i na bazilici u Oborcima (Đ. BASLER, 1960, 61). U šumovitu kraju, gdje su donedavno, mnoge kuće bile sagrađene i pokrivene drvenom građom, ovo se činilo jednostavnijim rješenjem od uvoza crijepa iz radionica, registriranih u naseljima povezanim antičkim prometnicama s Kupreškom visoravni, Eminovu selu u Duvanjskom polju i Veseloj kod Bugojna. Na položaju bugojanskog lokaliteta Ciglana, djelovala je municipalna radionica, čije su opeke obilježavane žigom *Bistues*. (A. ŠKEGRO, 1999, 259).

Bazilika A, na sjevernoj strani kompleksa, bila je dvorana pravilne pravokutne osnove, vanjskih dimenzija 13,1x10,3. Na istoku je imala polukružnu apsidu, s tjemnom postavljenim na uzdužnoj osi, široku 4,2 m, a duboku 3,2 metra. Od vanjskog zida apside do pročelja, građevina je bila duga 16,5 m, a s predvorjem na zapadu 21,5 metar. Debljina zidova iznosila je približno 70 cm. Manji otkloni, zamjetni na arhitektonskom snimku, rezultat su neujednačenih širina temeljnih stopa, odnosno manjih odstupanja od zadanog pravca, načinjenih prigodom polaganja kamena u prije izdubljen rov.

Prema interpretaciji prvog istraživača, nizovi stupova su dijelili crkvenu unutrašnjost na prostraniji srednji i dva bočna broda jednakih širina. Očito, riječ je o njegovoj krivoj procjeni, jer navedene brojke približno odgovaraju dimenzijama cijelog kompleksa što, osim bazilike, obuhvaća i južne anekse, kojih je mjere izjednačio sa širinom bočnih crkvenih brodova. Nadalje, ni u prigodi ranijih, a ni nedavno provedenih istraživanja, nisu pronađeni frag-

Bazilika

menti kolona, baza ili imposta kojima bi se osnažila njegova pretpostavka.

Nasuprot ranijem mišljenju, skromne dimenzije govore o dvostručno pokrivenoj građevini jedinstvene unutrašnjosti. Ne znamo je li drvena krovna konstrukcija bila poduprta okomito postavljenim drvenim stožinama, oslonjenim na mjestu oštećenja ranokršćanske podnice u sjevernom dijelu naosa, a sudeći prema širini objekta, takva ojačanja nisu ni bila nužna za njegovo zakrovljenje.

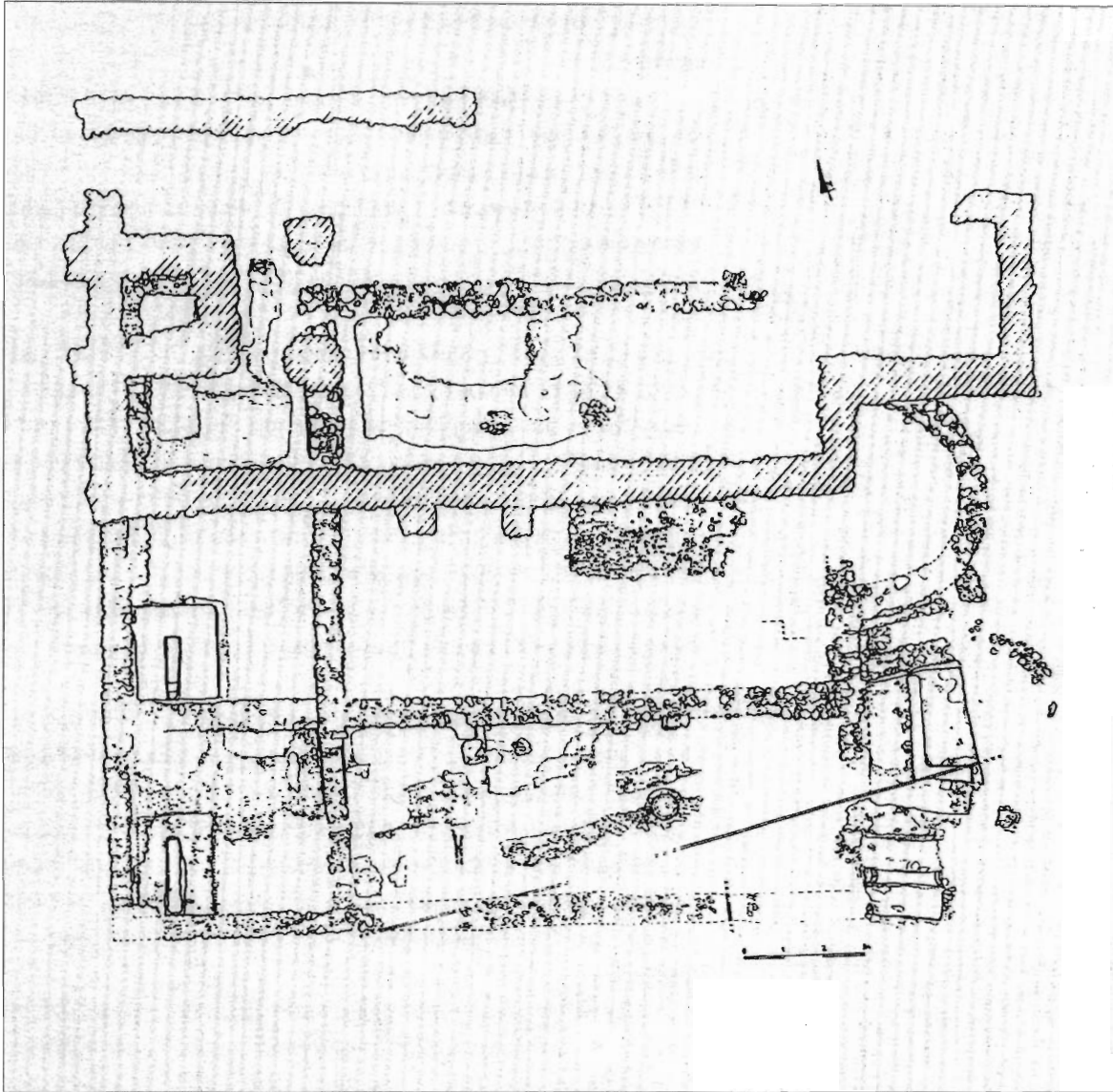
Kako su zidovi porušeni do razine podova ili čak ispod, nepoznat je broj, položaj i širina vrata. Proširenje temelja perimetralnog zida pri sjevernom ramenu apside nije pouzdan dokaz postojanja nekog aneksa u tom dijelu, a niti ojačanja ili raščlanjenosti zida lezenama kakve nalazimo istaknute za dvadeset centimetara na vanjskom plaštu južnog zida. Načinjena su u produžetku pročelja predvorja bazilike, južnog ramena njene apside, te još na tri mjesta. Podignuta u visinu, ta su proširenja mogla poslužiti za oslonac krova nad južnim prostorijama o čemu nema čvršćih dokaza.

Manje površine izvornih podova sačuvane su u sjeverozapadnoj četvrti i na sredini naosa. Razvučena nad nabojem od sitna lomljena kamena, podnica od maltera je prianjala uz unutrašnje stijenke zidova bazilike, a za tridesetak centimetara bila je izdignuta u odnosu na pod predvorja. Prezbiterijalni dio prostorije bio je povišen u odnosu na ostatak naosa, a čini se, i popođen pločama muljike, materijala uporabljenog i za oblikovanje crkvenog namještaja.

Jednostavni tlocrt i dimenzije, pridružuju otinovačku baziliku većoj skupini ranokršćanskih crkava podignutih prema uobičajenom bazilikalnom planu na području današnje Bosne i Hercegovine. Sličnih su gabarita dvije bazilike otkrivene u Zenici-Bilimišću, te crkve u Brezi-*Hedum*, Homolju kod Kiseljaka i Rešetarići na Buškom blatu. Smješten na istaknutom položaju, otinovački kompleks bio je prilagođen veličini, potrebama i mogućnostima stanovnika manjeg naselja, na području kojega je pretpostavljena ubicacija rimske putne postaje *Ad Matricem* (I. BOJANOVSKI, 1974, 173).

Predvorje bazilike - narteks

Crkveno predvorje-narteks B, pravokutnoga tlocrta, bilo je izduženo pravcem sjever-jug, a široko 5 metara. Osim istočnog zida, zajedničkog s bazilikom, sačuvani su temelji južnog i južne polovice zapadnog, dok su im ostatak, kao i temelj sjevernog zida potpuno uništeni. Pročelje predvorja počivalo je na ostatku starijeg objekta, na temelju zida s koji se pruža okomito prema istoku. Da nije riječ o namjernom ojačanju, niti o temelju kamene klupe, karakteristične za ranokršćansko doba, već o ostatku starije prostorije, govore različita struktura maltera, a osobito ostatak čvrste

podnice što se naglo snizuje i prijanja uz ožbukanu stijenku njenih temelja. Ranijim, kao i nedavnim prekopanjima, ovaj dio objekta je teško razoren, stoga nije moguće precizno odrediti datum ovog zahvata.

Tlocrt lokaliteta

Uz baziliku i predvorje naknadno su prizidane prateće prostorije u jedinstvenu, skladno zamišljenu cjelinu. Ranijim iskapanjima, razaranjima i trasiranjem seoskog puta, ovaj dio kompleksa je teže oštećen, a dio zidova potpuno razoren. Umjesto južnog zida, jasno se razaznavao rov temelja, izdubljen u zdravici, što je nakon namjernog raznošenja kamena, bio zasut novim zemljanim nasipom. Bio je širok približno 50 cm, građen rustično, ožbukanih fasada kao i sačuvano podnožje sjevernog zida prostorije D.

Južni aneksi

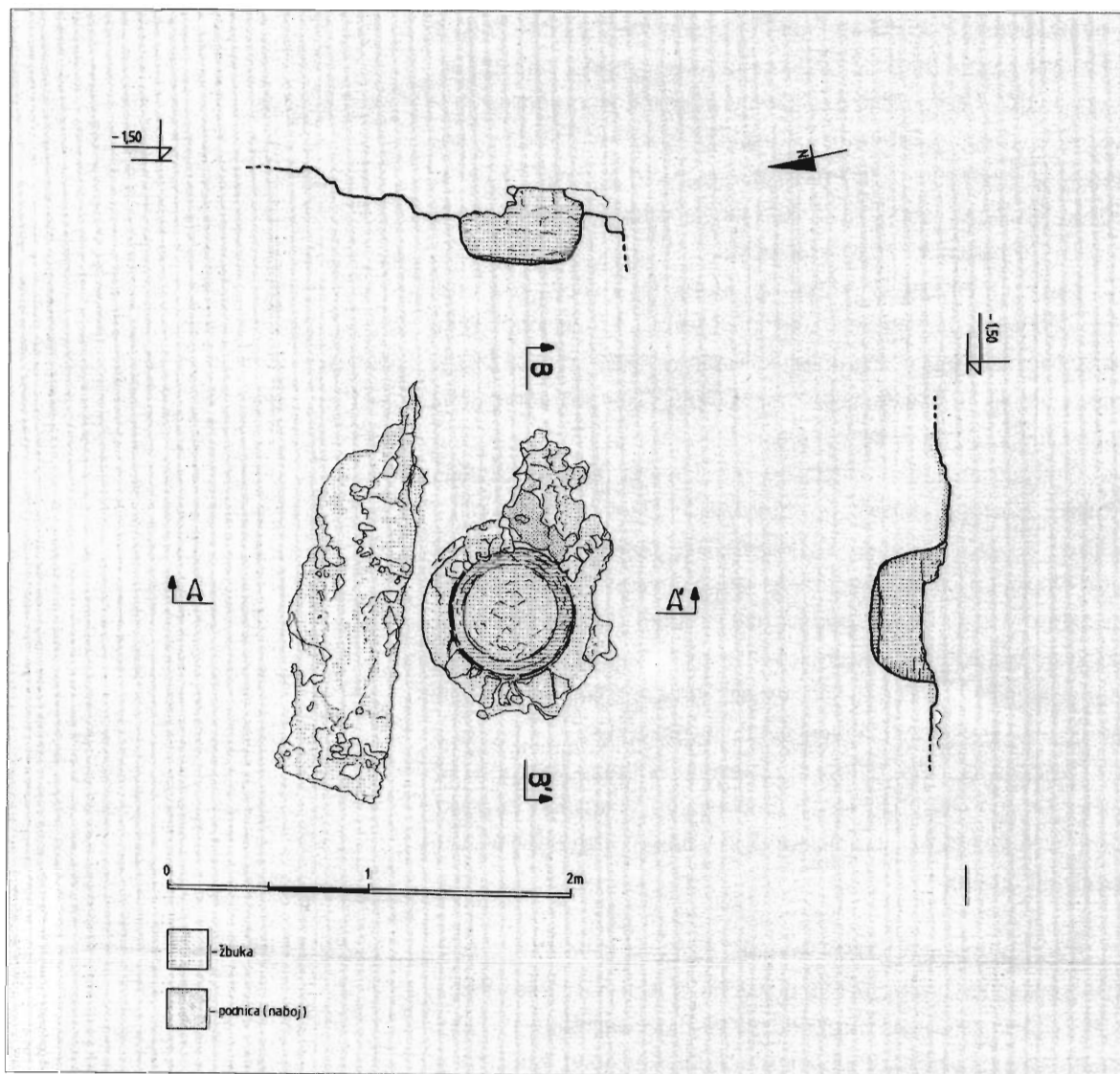
Jugozapadna prostorija C, dimenzija 470x425 cm, bila je iste širine kao sjeverno predvorje bazilike. U sjeveroistočnom kutu ove prostorije sačuvala se manja površina poda koji je na više mjesta ispucao, potonuo prema sredini, a povišen prema, prethodno

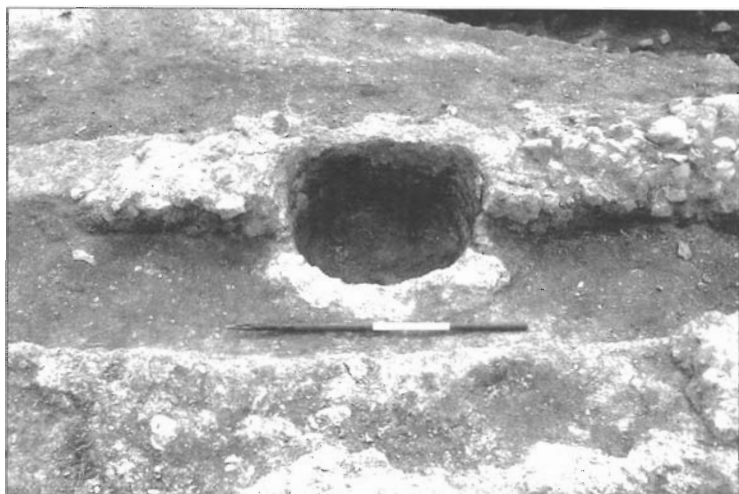
ožbukanim, unutrašnjim fasadama. Nasuprot onima baptisterija, bazilike i njenog predvorja, izrađenih isključivo od lomljenog domaćeg kamena, u kaldrmu ove podnice bilo je ugrađeno i više fino priklesanih ulomaka muljike, među kojima i reljefno urešenih antičkih spolija.

Ista je podnica prekrivala svod grobne komore u koju se ukapalo izvana, kroz otvor u južnome zidu prostorije. Svod i vrata grobnice razoreni su u prigodi prvih istraživanja, dok oštećenje poda ispred G-1, smještene u sjevernijem predvorju bazilike, upućuje na namjeran zahvat načinjen još u doba ukapanja radi lakšeg pristupa njenim nisko postavljenim vratima.

Cijelom dužinom naosa bazilike prizidan je baptisterij D, s manjom "čekaonicom" d. U podu ih je razdvajala greda, pružena od istake-lezene na sjevernom, prema južnom zidu, koja je služila kao prag ili postolje drvene pregrade-paravana. Nakon njenog izgaranja ostao je kanal ispunjen pepelom, s otiskom drva na bočnim stijenkama.

Tlocrt i presjeci ranokršćanskog krsnog zdenca

U središtu, na križanju dijagonala prostranije dvorane D, sačuvalo se konkavno udubljeno dno krsnog zdenca kružne osnove, promjera 70 cm koji se širio stubama od dna prema razorenom obodu-kruništu, postavljenom na razini ili iznad poda prostorije. Gornji dio zdenca je razoren, pa mu je nepoznat tlocrtni oblik, a pretpostavljena dubina od 60-70 cm govori o manjoj zapremini. Njegovo dno i bočne stijenke, prekrivala je vodonepropusna žbuka čvrste strukture, istovjetna podnici koja ga je okruživala i s kojom je istovremeno načinjen. Nisu zamijećeni tragovi kanala za dovod ili odvod vode koja se lako mogla natočiti iz izvora dvaju potoka što istječu sa strana kompleksa.

Kao i u predvorju C, podnica prostorije D, izrađena je tek nakon ožbukanja zidova, uz koje je prinjala kao zasebno tijelo. Smjesa maltera razvučena preko kaldrme od sitna kamena bila je znatno deblja u južnom nego u sjevernom dijelu prostorije zbog zaravnanja prirodne kosine terena.

Funkciju aneksa d, dimenzija 3,5x4 metra, teže je odrediti. Umjesto čvrstih podnica u prostorijama C i D, ovdje je bilo primjenjeno drugačije rješenje. Debele naslage pepela pri sjevernom zidu ukazuju na postojanje drvene klupe, a veoma oštećen kameni naboj i ostaci čvrstih podova postavljenih u dvije razine, ne otkrivaju o kakvoj je konstrukciji bila riječ. Napola sačuvani kostur pokojnika, zatečen *in situ*, ostatak je ukopa koji je prethodio posljednjoj građevnoj intervenciji unutar prostorije.

Teško je, također, definirati i namjenu skromno sačuvanih temelja, istočno izvan baptisterija. Nedvojbeno, naknadno su pridodani južnom dijelu kompleksa, kao vanjski obzid dviju nadvođenih grobnica.

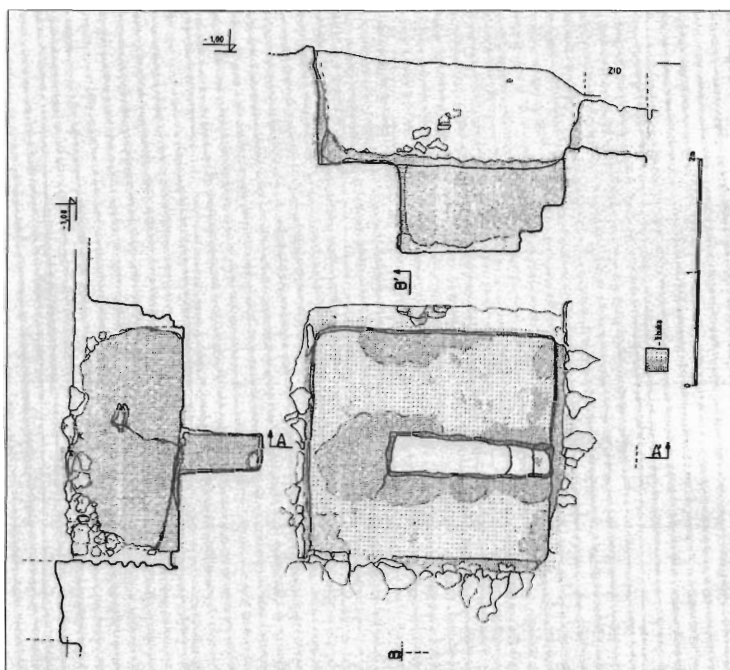
Četiri podzemne grobne komore davno su razorene, a kosti više pokojnika razbacane ili odložene u kanale-osarije. Pokraj njih, otkriveni su ostaci manje zidane grobnice smještene uz južnu stranu apside bazilike, te pola kostura odrasle osobe, zatečena *in*

Zidane grobnice

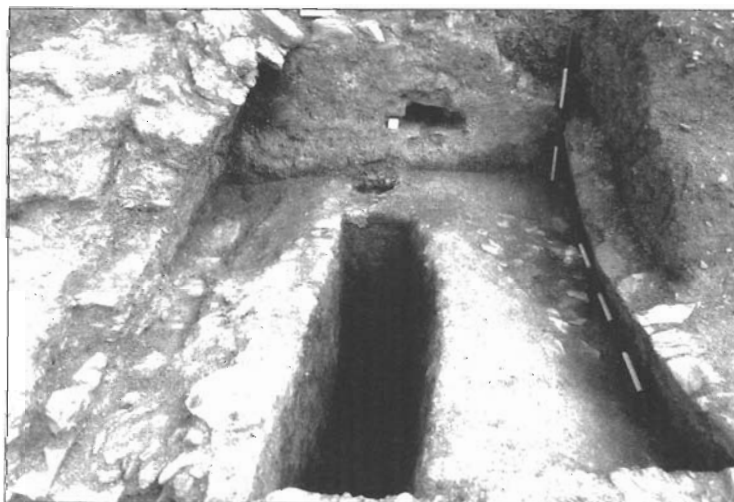
situ, ispod razine razorenog poda aneksa d. Među ispremiješanim ostacima više odraslih pokojnika, u grobovima nije bilo priloga koji bi pobliže datirali vrijeme njihovih ukopa.

Smještene ispod razine podova prostorija i onodobnog dvorišta, grobne su komore bile ograđene priklesanim blokovima vapnenca povezanih žbukom, koja je prekrivala dno i stijenke osarija: U odnosu na većinu kasnoantičkih grobnica istraženih na području današnje BiH (Đ. BASLER, 1960, 65; V. PAŠKVALIN, 1970) ovdje susrećemo specifičan način oblikovanja lučnih svodova, koji se umjesto s povišenih zidova, savijaju već od poda prema tjemenu. Bili su načinjeni od priklesanih blokova vapnenca i sedre, složenih "na nož" i povezanih malterom. Pri vrhu sačuvanih uzglavnih zidova vidljiva su oštećenja načinjena za oslonac potporna dasaka drvene oplata uporabljene prigodom gradnje.

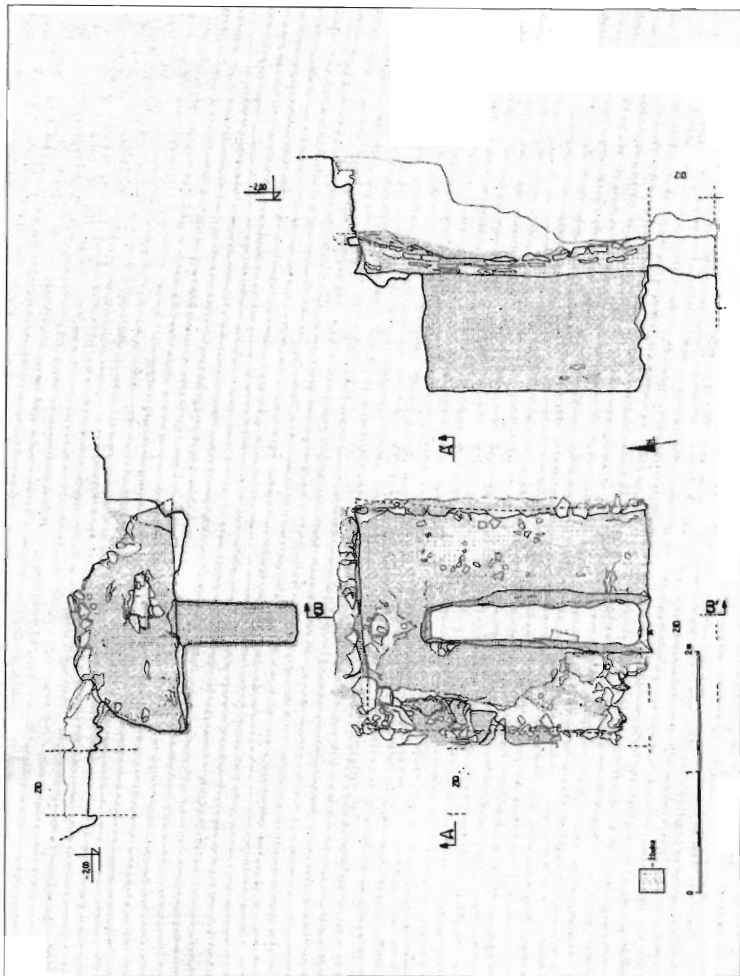
Tlocrti i presjeci grobnice G-1

Grobnica G-2

Tlocrt i presjeci grobnice G-2

Prostranost osarija govori o unaprijed planiranom pokopu više pokojnika, isprva polaganih sa strana, na ožbukane ležaje-kline povišenih uzglavlja. Mada nije riječ o izuzetku, može se reći kako je u kupreškom kraju ukop iz unutrašnjosti prostorija imao i praktičnu narav, osobito zimi, kada visoki nanosi snijega otežavaju bilo kakve vanjske aktivnosti.

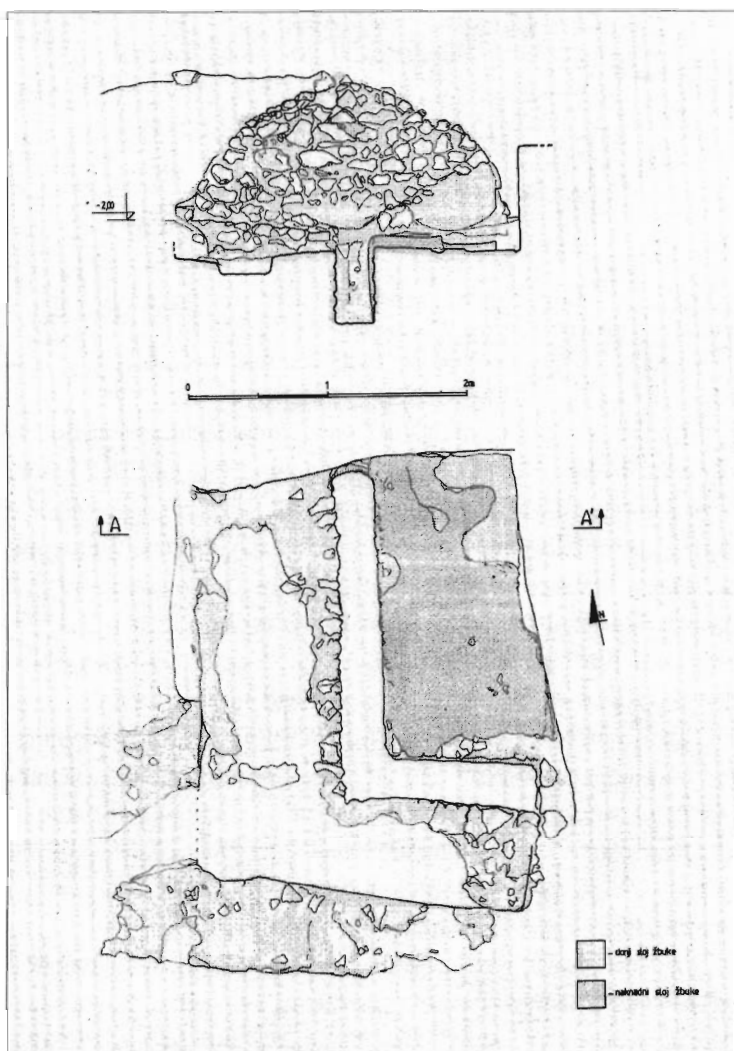
Dvije grobnice u jugozapadnim kutevima predvorja bazilike i južnog aneksa, bile su orijentirane pravcem sjever-jug. Planski zamišljene, sagrađene su ispod razine podnica koje su ih prekrivale. Od poda do svoda, bile su visoke približno jedan metar, a u obje se ukapalo s južne strane, kroz vrata načinjena u temeljima zidova prostorija.

Dno grobnice G-1, dimenzija 220x200 cm, dijelio je jarak-osarij s dvjema stubama na južnoj strani. Zemljana dna i ožbukanih bočnih stjenki, bio je dug 150 cm, širok 30 cm, a dubok 70 cm. Južnija grobnica G-2, dimenzija 230x200 cm, imala je osarij dug 180 cm, širok 30 cm, a dubok 100 cm.

Grobnice G-4 i G-6, na jugoistočnoj strani kompleksa, prizidane su uz vanjsku stranu temelja istočnog zida prostorije baptisterija. Razdvajala ih je pregrada, ujedno i oslonac njihovih kamenih svodova. Sjeverna, prostranija komora G-4, trapezasta tlocrta, bila

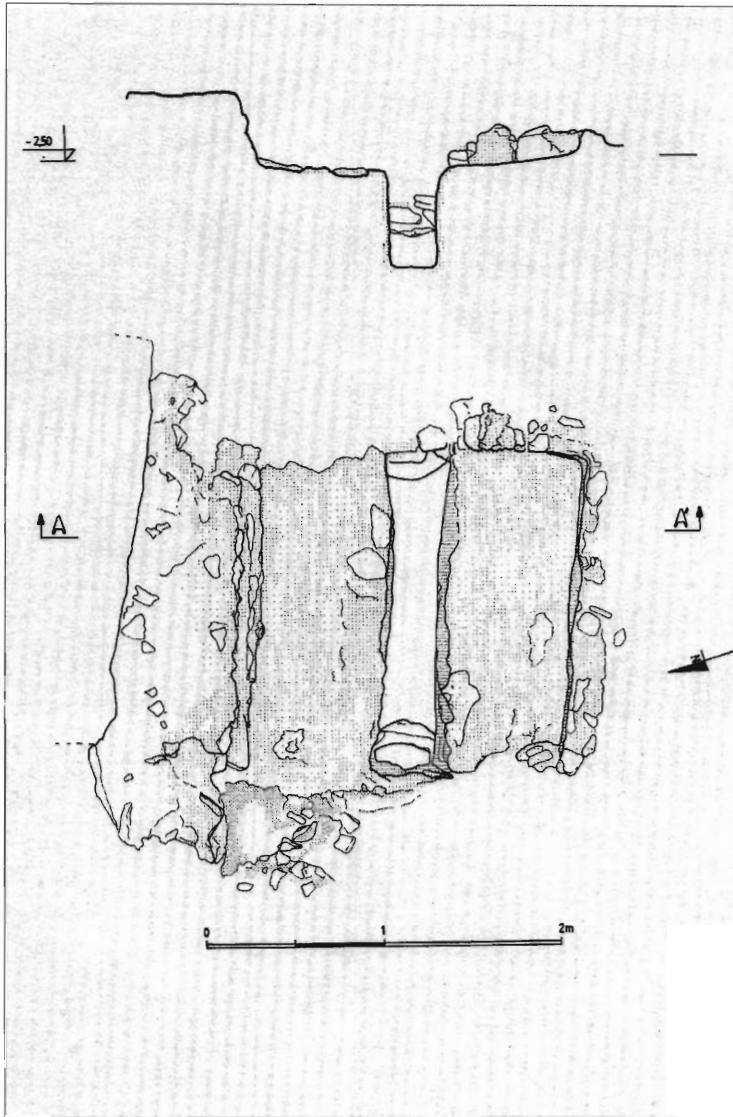

Grobnica G-4

Plan i presjek grobnice G-4

Tlocrt i presjek grobnice G-6

je duga 300-350, široka od 230-250 cm, a orijentirana približno sjever-jug. Na dnu je jarak-osarij u obliku slova L, dubokim 50 cm. Njegov krak, dužine 250 cm, tekao je od sjevera k jugu, dok se kraći lomio pod tupim kutom k istoku, najvjerojatnije prema nekadašnjim vratima. Bačvasti svod grobnice savijao se od poda i oslanjao na južni i sjeverni zid, načinjen prema njegovoj krivulji. Sudeći prema trapezastom tlocrtu, ovdje se radilo o složenijoj konstrukciji, koje oblik nije moguće precizno rekonstruirati.

Južnija grobnica G-6, dimenzija 200x180 cm, bila je orijentirana pravcem zapad-istok, nekada također nadsvođena, iznutra ožbukana s osarijem na sredini, širokim 30, a dubokim 50 cm.

U zemljanom nasipu ispod razine poda prostorije d, otkriven je grob G-3. Kosti nogu i lijeve podlaktice pokojnika, zatečene su *in situ*, dok je ostatak kostura s lubanjom ranije uklonjen.

Između nadsvođene grobnice G-4 i apside bazilike, smješten je grob G-5 izdužena pravokutnog tlocrta, orijentiran pravcem zapad-istok. Obzidan nepravilnim kamenjem povezanim žbukom,

zemljana dna, bio je poklopljen ravnim pločama muljike koje su, kao i istočna strana groba, ranije uklonjene. Razbijene, poslužile su kao pokrov za kosti odložene u zapadnu polovicu rake tijekom prethodnih iskanjanja.

Kameni ulomci

Na već prekopanom lokalitetu nisu pronađeni arheološki zanimljivi keramički, metalni ni stakleni predmeti.

Fragmenti ravnih ploča muljike obrađenih klesanjem nisu zaštićeni na mjestu izvorne ugradnje. Ovako obrađene, mogle su služiti za pokrov grobova, te popodavanje prostorija.

Od istog materijala, izrađena je i manja skupina nalaza ukrašena reljefnim motivima, prepoznatljivi ulomci rimskih nadgrobnih spomenika i ranokršćanskog kamenog namještaja.

Rub spomenika nedefinirane namjene, ukrašen je vegetabilnim motivom, parovima stiliziranih listova, veoma čestom dekoracijom antičkih nadgrobnih stela ili kamenih urni (B. M. VRDOLJAK, 1990, T X, 1; N. CAMBI - S. TONKOVIĆ - A. GAMULIN, 1990,

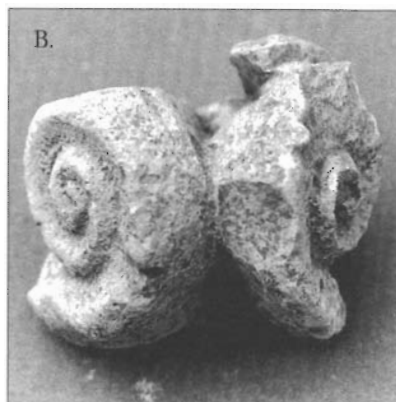

a. Ulomak antičkog spomenika

b. Ulomak antičke stele

c. Reljef s prikazom pokaznice

natpisi, kat. 9, 13; sepulkralni spomenici kat. 7. i 8). Pronađeni su također kut stele s ostatkom rubne pojasa urešenog stiliziranom biljnom viticom i listom vinove loze; reljef s prikazom pokaznice s proširenom stajnom stopom, kružnom soleom urešenom radijalno postavljenim zrakama i križem, načinjen je od antičke spolije, sudeći po tragovima profilacije na poledini kamena; četiri fragmenta urešena stiliziranim biljnim ornamentom, načinjena dlijetom i svrdlom, pripadali su različitim kapitelima ranokršćanske epohe, kao i gornji kut abakusa u obliku volute.

Rustičan klesarski rukopis upozorava na kasnoantičko porijeklo ulomka kojemu je prednja strana obrađena dubokim reljefom, čini se, s prikazom ptičjeg repa.

a. Ulomci ranokršćanskih kapitela
b. Volute kapitela
c. Ulomak ranokršćanskog reljefa

Već prije je zapaženo kako bi prva istraživanja lokaliteta polučila povoljnije rezultate da su obavljena uz stručnu pomoć (M. DŽAJA - K. DRAGANOVIĆ, 1994, 163). Ovako, ispravljen je samo dio pogrešnih zaključaka, dok su mnoga pitanja, među kojima i ono o mogućem postojanju kasnosrednjovjekovne zadužbine bosanskih kraljeva na ovom položaju, ostala otvorena.

Vladimir Dolić je izjednačio plan crkve Sv. Trojstva s onim ranokršćanske bazilike što je kasnije prihvaćeno u više navrata. Kako vidimo, navedene mjere, 24,5 x 14,5 m, približno odgovaraju ukupnim dimenzijama ranokršćanskog sklopa, baziliku s predvrtjem na zapadu i pomoćne južne prostorije. Upitno je jesu li ostaci kasnosrednjovjekovne bazilike potpuno uništeni prvim iskapanjima i pripremom terena podizanja za crkvu Sv. Ive, ili je riječ samo o pogrešnoj procjeni prvog istraživača. U prigodi revizijskih iskapanja nisu pronadene pokretni nalazi koji bi bili prilogom ovakvoj tvrdnji, stoga ju valja temeljito preispitati u potrazi za pravim rješenjem. Svakako, prvi korak u tom pravcu bilo bi istraživanje okolnog prostora, a osobito južnijih oranica.

O srednjovjekovnoj crkvi Sv. Trojstva

Crkva Sv. Ive

Crkva Sv. Ive bila je izmaknuta prema sjeveru u odnosu na stariju građevinu za polovicu svoje širine. Prije njene gradnje otkopan je dio brda, a istovremenim nasipanjem stvoren veći zaravnati plato dvorišta poduprt visokim podzidom sa strane seoskog puta. Tom prigodom ostaci ranokršćanskih objekata djelomice su razarani, te zatrpani.

Oslanjajući pročelje na zapadni zid predvorja, a rame četvrtaste na rame polukružne apside, graditelji iz 19. stoljeća su, osim širine zadržali i orijentaciju starijih građevina. Objedinjavajući nekadašnju baziliku i predvorje, podigli su prostraniju crkvu jedinstvene unutrašnjosti koja je do razaranja 1994. godine, više puta obnavljana. Najvažnije intervencije bile su dogradnja zvonika-ulaža, sakristije uz sjevernu stranu pravokutne niše i drvenog kora čiji su nosivi stupovi počivali na pravcu pružanja temelja pročelja ranokršćanske bazilike.

Konzervacija i uređenje prostora

Po svršetku iskapanja i dokumentiranja zatečenog stanja pristupilo se konzervaciji arhitektonskih ostataka i uređenju lokaliteta. Iste, 1999. godine, započeta je gradnja monumentalne župne crkve u Kupresu, stoga se odustalo od obnove porušene ili podizanja sličnog objekta u Otinovcima. Prihvaćen je prijedlog autora ovog teksta o prezentaciji zatečenih ostataka u sklopu arheološkog parka koji bi, zajedno s planiranim spomenikom otinovačkim braniteljima palim u proteklim ratovima i manjom kapelicom posvećenom Sv. Ivi, postao prikladnim mjestom za povremena crkvena bogoslužja i veće svetkovine na otvorenome. Takvu ideju su, također, poduprli djelatnici splitskog Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture republike Hrvatske, arheologinja Vanja Kovačić i arhitekt Radoslav Bužančić, u prigodi obilaska lokaliteta, a neposredno uoči svršetka istraživanja.

Ranokršćanski i temelji nedavno porušene crkve, djelomice su rekonstruirani, zaravnati i podignuti neznatno iznad razine njihovih podova. Zahvat je načinjen u skladu s poznatim elementima,

Lokalitet nakon konzervacije

a prilagođen prilikama na terenu. Kako bi se razlikovali od starijih, zidovi nedavno porušene crkve, povišeni su za dvadesetak centimetara u odnosu na ranokršćanske. Za njihovu konzervaciju i djelomičnu rekonstrukciju, uporabljen je kamen s ruševina Sv. Ive kojega su fasade, izložene pogledu s polja, bile oblikovane klesancima dopremljenim potkraj prošlog stoljeća, a njihove nevidljive, unutrašnje strane i zidovi okrenuti planini, ranije uporabljenim kamenom, preostalim nakon rušenja starijih objekata. Kameni blokovi su povezani produžnim malterom, mješavinom pijeska i gašenog vapna uz dodatak manje količine cementa, koji bi im u surovim kupreškim zimama trebao osigurati dodatnu čvrstoću.

Iznova su zasvođene dvije grobnice u predvorjima crkve i baptisterija. Radi lakše izvedbe, na njima su načinjeni četvrtasti otvori, premda su izvorno bili i lučno zasvođeni. Nije bilo moguće rekonstruirati dvije grobnice na jugoistočnoj strani kompleksa, niti podignuti temelje južnog i istočnog zida baptisterija do razine nekadašnjeg poda, jer bi se tako prekinuo seoski put, jedina moguća komunikacija kroz ovaj dio naselja. Ostaci kaldrimi, žbukanih podnica i krsnog bazena, zasuti su zemljom radi zaštite od budućeg propadanja, a fragmenti kamenog namještaja pohranjeni u župnoj kući do pronalaženja prikladnijeg rješenja.

The paper reports on researches undertaken in 1999 in the village of Otinovci, in Kupres area. At the locality of the demolished parish church of St. John (Sv. Ivo), there have been once again found remains of a Early-Christian sacral complex, a basilica with atrium, other rooms including the baptistery with baptismal font and several walled graves. The researches significantly changed the prior information on the locality.

*Early Christian Complex
in Otinovci at the Kupres
Plateau.*

*Results of the 1999 Revision
Researches*

Literatura:

- T. ANDELIĆ, (1976), Kasnoantička bazilika u Cimu kod Mostara, *Glasnik Zemaljskog muzeja - Arheologija*, n. s. 29/1974, (dalje: GZM) Sarajevo, 1976.
- P. BALLIF, (1893), *Römische Strassen in Bosnien und der Hercegowina I*, Wien, 1893.
- Đ. BASLER, (1953), Kupres, *Glasnik Zemaljskog muzeja n. s. 8*, Sarajevo, 1953.
- Đ. BASLER, (1960), Bazilika u Oborcima, *Naše starine 7*, Sarajevo, 1960.
- Đ. BASLER, (1972), *Arhitektura kasnoantičkog doba u BiH*, Sarajevo, 1972.
- Đ. BASLER, (1986), Kršćanska arheologija, Mostar, 1986.
- Đ. BASLER, (1994), *Spätantike und frühchristliche Architektur in Bosnien und der Herzegowina*, Wien, 1994.
- A. BENAC, (1986), Praistorijski tumuli na Kupreškom polju, *Djela ANUBiH, knj. 54, CBI knj. 5*, Sarajevo, 1986.
- Š. BEŠLAGIĆ, (1954), *Kupres, srednjovjekovni nadgrobnici*, Sarajevo, 1954.
- I. BOJANOVSKI, (1974), *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, Djela ANUBiH, knj. 57, CBI knj. 2*, Sarajevo, 1974.
- I. BOJANOVSKI, (1980), Materijali, tehnike i strukture antičkog graditeljstva u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije, u: *Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru*, Zbornik s kolokvija održanog u Zadru 1976. godine Zagreb, 1980.
- N. CAMBI - S. TONKOVIĆ - A. GAMULIN, (1990), *Starokršćanska bazilika u Zmijavcima*, Split-Zmijavci, 1990.
- P. CHEVALIER, (1992), *SALONA II, Ecclesiae Dalmatiae, L' Architecture paléochrétienne de la province Romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.)*, Tom. 1 i 2., Split, 1992.
- V. DOLIĆ, (1888a), *Glasnik jugoslavenskih franjevac*, 2/1888., 10-12
- M. DŽAJA - K. DRAGANOVIĆ, (1994), *Sa Kupreške visoravni*, II izdanje, Baška Voda-Zagreb, 1994.
- E. FERMEDŽIN, (1892), *Acta Bosnae*, Zagreb, 1892.
- V. PAŠKVALIN, (1970), Prilog datiranju ranokršćanskih bazilika Bosne i Hercegovine, *Zbornik radova posvećen Grgi Novaku*, Zagreb, 1970.
- K. PATSCH, (1895), Epigrafsko pabirčenje, *Glasnik Zemaljskog muzeja 7*, Sarajevo, 1895.
- K. PATSCH, (1897), (Epigraphische Nachlese), u: *Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien II, Teil, Wissenschaftliche Mitteilungen BiH 5*, Wien, 1897.
- B. M. VRDOLJAK, (1990), Starokršćanska bazilika i ranosrednjovjekovna nekropola na Rešetarici kod Livna, *Starobrvatska prosvjeta 18/1988*, Split, 1990.
- A. ŠKEGRO, (1999), *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*, Zagreb, 1999.

